

NEĮGALIŪJŲ LAISVALAIKIO ORGANIZAVIMAS SOCIALINES PASLAUGAS TEIKIANČIOSE INSTITUCIJOSE

Jūratė Požėrienė, Giedrius Leleika, Vytautas Kailius

Lietuvos sporto universitetas, Kaunas, Lietuva

ANOTACIJA

Straipsnyje pristatomi neįgaliųjų laisvalaikio organizavimo ypatumai socialines paslaugas teikiančiose institucijose. Neįgaliųjų teisių konvencijos nuostatuose keliami reikalavimai nukreipti į laisvalaikio paslaugų atitikimą neįgaliųjų poreikiams. Tyrimas atskleidė, kad didžiausia problema institucijose yra finansų (lėšų) trūkumas – net jei įstaigos ir norėtų įdarbinti kvalifikuotus fizinės veiklos specialistus, to negalėtų padaryti dėl lėšų stygiaus (todėl specialistų įvairovė įstaigose yra labai maža), įstaigos neturi patalpų savo vykdomai veiklai plėtoti.

Raktažodžiai: neįgalieji, socialinės paslaugos, laisvalaikis.

ĮVADAS

Problemos ištyrimo lygmuo. JTO Neįgaliųjų teisių konvencijos (*Konvencija, 2006*) tikslas yra skatinti, apsaugoti ir užtikrinti neįgaliųjų visapusišką ir lygiateisių naudojimąsi visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis, taip pat skatinti pagarbą šių asmenų prigimtiniam orumui. Prie neįgaliųjų yra priskiriami asmenys, turintys ilgalaikių psichikos, intelekto ar jutimo sutrikimų. Sąveika su įvairiomis kliūtėmis gali trukdyti šiems asmenims visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti visuomenės gyvenime lygiai su kitais asmenimis. Konvencija Lietuvos Seime ratifikuota 2010 m. gegužės mėn. 27 d. Mokslinėje literatūroje konstatuojama, kad šiuo metu išsivysčiusiose šalyse yra vidutiniškai apie 20% neįgalių asmenų, todėl teisių ir laisvių visose visuomenės veiklose, anot Konvencijos nuostatų, užtikrinimas tampa nacionaline problema. Šiai problemai spręsti turi būti pasitelktos ne tik teisėkūros bei valstybės valdymo struktūros, bet ir nevyriausybinės organizacijos, teikiančios atitinkamas socialines ir neįgaliųjų laisvalaikio paslaugas bendruomenėje (Harpur, 2012). Viena iš esminių sąlygų šiems įsipareigojimams įgyvendinti yra paslaugų bendruomenėje skatinimas siekiant neįgaliųjų savarankiškumo ir socialinės atskirties mažinimo (Harpur, 2012). Laisvalaikio paslaugos turi atitikti neįgaliųjų poreikius ir gebėjimus ne tik jų orumo nežeminančios būties organizavimo požiūriu, bet ir kasdienio gyvenimo savarankiškumo, socialinio bendravimo pagal galimybes požiūriu. Neįgaliųjų laisvalaikio paslaugoms teikti Lietuvoje yra rengiami taikomosios fizinės veiklos specialistai.

Neįgalieji mūsų visuomenės nariai turi išskirtines fizines ir psichologines ypatybes, jie yra specialiųjų poreikių, kurie randasi neįgaliesiems siekiant lygių galimybių dalyvauti fizinio ugdymo, neįgaliųjų sporto, rekreacinės ir buitinės fizinės veiklos srityse. Specialiųjų poreikių įvairovę lemia skirtingos negalių rūšys (fizinės, regėjimo, klausos, intelekto) ir funkcijos pažeidimo laipsnis. Įvairių fizinės, psichologinės ir socialinės reabilitacijos, pedagogikos priemonių taikymas tenkinant neįgalių asmenų fizinės veiklos poreikius yra vienas pagrindinių taikomosios fizinės veiklos uždavinių skatinant neįgaliųjų gebėjimą dalyvauti visuomenės gyvenime (socialinę integraciją) ir kartu mažinant jų negalios apraiškas (Oliver, 1996; Adomaitienė, 2003; Dinold, 2007).

Temos aktualumas. Ilgą laiką Lietuvoje ir pasaulyje neįgaliųjų socialinio izoliavimo priežastimi buvo laikomas vienoks ar kitoks individo sutrikimas, o socialinės integracijos prielaida buvo korekcinis

ugdymas arba gydymas. Naujosios ideologijos šalininkai mano, kad neįgaliųjų socialinės atskirties priežastis yra neigiamas sveikų (įgalių) visuomenės narių požiūris į neįgaliuosius ir to požiūrio nulemtas elgesys, socialinės aplinkos negebėjimas toleruoti neįgaliuosius. Socialinė integracija prasideda tada, kai į atskirtuosius pradeda žvelgti ne kaip į skirtingus, o kaip į panašius (Gudžinskienė, Jurgutienė, 2010). Sėkmingas laisvalaikis dažnai tampa viena iš reikšmingesnių neįgaliųjų socializacijos ir integravimosi į sociumą prielaidų, sudaro galimybę užmegzti socialinius kontaktus, didina asmens savigarbą.

Socialinės paslaugos yra viena ir svarbiausių socialinės sistemos dalių. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas apibrėžia socialinių paslaugų sampratą, tikslus ir rūšis, reglamentuoja socialinių paslaugų valdymą, skyrimą ir teikimą, socialinės globos įstaigų licencijavimą, finansavimą, mokėjimą už socialines paslaugas bei ginčų, susijusių su socialinėmis paslaugomis, nagrinėjimą (*LR socialinių paslaugų įstatymas*, 2006). Šios paslaugos, kaip viena iš paslaugų grupių, savo pobūdžiu apima daug paslaugų rūšių, todėl jas tikslinga klasifikuoti pagal tris pagrindinius požymius: kokiai klientų grupei paslaugos skirtos, pagal teikiamų paslaugų pobūdį ir pagal tai, kas yra teikėjas, koks jo statusas (Klokmanienė, 2009). Anot Laimutės Žalimienės (2003), socialinės paslaugos plačiuoju požiūriu – tai visuomenei teikiamos paslaugos, tokios kaip švietimo, sveikatos priežiūros, socialinės apsaugos, sporto, laisvalaikio ir kultūros.

Iki šiol, anot mums prieinamos informacijos, nėra atlikta darbų, analizuojančių socialinių ir laisvalaikio paslaugų neįgaliesiems teikimo bendruomenėje struktūrą ir jas teikiančių specialistų kontingentą. Dažniausiai įvairių negalių tipų nevyriausybinėse organizacijose ir centruose teikiamos paslaugos neužtikrina neįgaliųjų laisvalaikio, galinčio lemti jų geresnę gyvenimo kokybę. Todėl buvo iškeltas **tyrimo tikslas** – išanalizuoti laisvalaikio paslaugų teikimą neįgaliesiems ir jas teikiančių specialistų kontingentą tose institucijose.

METODIKA

Buvo atlikta internete pateiktos informacijos apie bendruomenėje teikiamas paslaugas neįgaliesiems analizė atsižvelgiant į teikiamų paslaugų pobūdį, specialistų, teikiančių šias paslaugas, kontingentą. Tyrimo pradžioje Universalios neįgaliųjų reabilitacijos ir integracijos informacinės sistemos tinklalapyje buvo atrinktos 264 institucijos, teikiančios socialines paslaugas neįgaliesiems. Institucijų nurodytais adresais (internetinėje erdvėje) buvo ieškoma informacijos apie teikiamas paslaugas ir galimybė gauti informacijos. Pateikta informacija buvo skaitoma, sisteminama, analizuojama ir tikslinama. Iš šių institucijų buvo atrinktos 83 nevyriausybinės organizacijos, teikiančios socialines ir laisvalaikio paslaugas neįgaliesiems (neįgaliųjų draugijų dienos centrai; neįgaliųjų dienos užimtumo centrai). Visoms šioms institucijoms buvo išsiųstos anoniminės anketos, kuriomis buvo siekiama gauti informacijos ir išsiaiškinti institucijų veiklose dalyvaujančių neįgaliųjų ir dirbančių specialistų kontingentą bei teikiamų paslaugų rūšį. Anketa buvo sudaryta remiantis K. Kardelio (2016) pateiktais bendraisiais reikalavimais apklausos klausimams. Anketa sudarė 14 klausimų. Iš jų 12 uždarų klausimų, parengtų taip, kad iš pateiktų klausimų ir galimų atsakymų variantų būtų galima tiksliai nustatyti teikiamas paslaugas neįgaliesiems, jų rūšį ir t. t. Anketoje pateiktais 2 atvirais klausimais buvo siekiama išsiaiškinti aktyvaus laisvalaikio organizavimo problemas.

Analizuojant buvo naudota aprašomoji statistika ir pateikiami procentiniai išraiškos duomenys arba konkretūs skaičiai.

TYRIMO REZULTATAI IR JŲ APTARIMARS

Tyrimo duomenys parodė, kad regėjimo negalią turintiems asmenims socialines ir laisvalaikio paslaugas teikia 15% institucijų, klausos negalią turintiems – 21%, intelekto sutrikimų turintiems – 52%, judėjimo (motorikos) sutrikimų turintiems – 12%. Dauguma institucijų (93,75%) iš visų dalyvavusių anketinėje apklausoje nurodė teikiantys tik bendrąsias socialines paslaugas. Tyrimo duomenys atskleidė, kad net 68,75% tirtų institucijų teikia neįgaliųjų švietimo ir ugdymo paslaugas, šiek tiek mažiau, t. y. 56,25%, institucijų teikia neįgaliųjų laisvalaikio paslaugas. Įdomu pastebėti, kad nors išskirtinai buvo tirtos tik institucijos, teikiančios, socialines paslaugas, net 18,75% respondentų nurodė, kad yra teikiamos ir medicinos srities paslaugas.

Tarp bendrųjų socialinių paslaugų teikimo dažniausiai yra teikiamos informavimo, konsultavimo, tarpininkavimo ir / ar atstovavimo paslaugos. Tyrimo duomenys parodė, kad bendrojo užimtumo paslaugų organizavimo paslaugas teikia beveik visos anketinėje apklausoje dalyvavusios institucijos, iš kurių 87,5% įstaigų teikia socialinių ir kultūrinių, sporto ir / ar laisvalaikio paslaugų organizavimo paslaugas, 62,5% – asmens higienos ir priežiūros paslaugas, 56,25% – organizuoja transporto paslaugas, 43,75% – maitinimo ir / ar jo organizavimo paslaugas, 37,5% įstaigų aprūpina techninėmis pagalbos priemonėmis, 31,25% – būtiniaisiais drabužiais ir avalyne, 18,75% moko globėjus.

Neįgaliųjų laisvalaikio paslaugas teikia visos institucijos, kurios anketoje nurodė teikiančios šias paslaugas. Visgi tik 50% įstaigų nurodė, kad šios paslaugos sietinos su fizine veikla ir sportu. Nors atviruose klausimuose daugelis respondentų nurodė, kad neįgalieji su malonumu užsiimtų sportine veikla, nes ji gerina sveikatą, pakelia nuotaiką. Tačiau organizuojant šias paslaugas jiems trūksta inventorių, patalpų.

Beveik visose tirtose institucijose dirba socialiniai darbuotojai ir jų padėjėjai, 87,5% įstaigų dirba meno ir kultūros specialistai, 43,5% – slaugytojai ir / ar jų padėjėjai bei psichologai ir / ar psichiatrai. Reikia paminėti, kad neįgaliųjų dienos užimtumo centruose bei kitose socialines paslaugas teikiančiose įstaigose dirba net 37,5% kineziterapeutų, 25% gydytojų, 18,75% ergoterapeutų, 18,75% masažuotojų. Tai rodo, kad socialines paslaugas teikiančios institucijos užsiima ir kita veikla, kuri siejasi su medicinos paslaugomis, tačiau nėra finansuojama ligonių kasų lėšomis. Tuo tarpu sporto specialistų dirba tik 6,25% visose anketinės apklausos būdu apklaustose institucijose. Nė vienoje tirtoje institucijoje nedirbo fizinio aktyvumo ar taikomosios fizinės veiklos specialistai. Dažniausiai buvo nurodyta, kad sporto paslaugas teikia socialiniai darbuotojai ir jų padėjėjai.

Dauguma institucijų, kurios teikia socialines paslaugas, susijusias su fizine veikla ir sportu, nurodė, kad didžiausia problema organizuojant sporto laisvalaikio veiklas jų įstaigose yra finansavimo trūkumas. Kai kurios įstaigos įvardijo tokias problemas kaip „*neįgaliųjų diskriminacija aukščiausiu valstybiniu lygmeniu, fizinės veiklos specialistų trūkumas, patalpų vykdyti fizinės veiklas stoka*“. Visgi 12,5% apklaustų socialines paslaugas teikiančių įstaigų nurodė, kad jų įstaigoje anksčiau dirbo šios kvalifikacijos specialistai, bet dėl finansavimo stygiaus buvo atsisakyta jų paslaugų, o 6,25% respondentų teigia, kad tokių specialistų jų įstaigoje tikrai nereikia. Užsienio mokslininkai įrodė, kad būtent taikomosios

fizinės veiklos specialistas turėtų būti pagrindinis aktyvaus laisvalaikio paslaugų teikėjas, kuris ne tik teiktų paslaugas, bet ir būtų šių paslaugų organizatorius, administratorius, konsultantas, patarėjas ir tarpininkas, nes nuo jo profesionalumo priklauso ne tik neįgaliojo fizinės sveikatos stiprinimas, bet ir gebėjimas prisitaikyti prie aplinkos, aktyviai leisti laisvalaikį stiprinant socialinius ryšius ir integruojantis į visuomenę (Sherrill, 1998; Gaebler-Spira et al., 2004). Kiekvienas specialistas neįgaliesiems turi teikti paslaugas pagal savo įgytas kompetencijas, vertinti jų galimybes, gebėjimus, juos ugdyti, fiziškai, psichologiškai, socialiai juos reabilituoti, didinant jų savarankiškumą ir mažinant socialinę atskirtį. Tyrimo rezultatai parodė, kad tirtose institucijose dirbantys socialiniai darbuotojai ar medicinos personalas yra universalūs ir vos ne vieninteliai specialistai organizuojantys aktyvų neįgaliųjų laisvalaikį.

Svarbūs socialinės integracijos veiksniai yra socialinės partnerystės tarp valdžios struktūrų, įvairių visuomenės sluoksnių ir pačių neįgaliųjų glaudus bendradarbiavimas bei praktinis su integracija susijusių teisinių dokumentų įgyvendinimas, nes nuo to ir priklauso neįgaliųjų ateitis. Norint, kad visuomenėje visi būtų lygūs, būtina konstruoti pozityvius neįgalios socialinius vaizdinius ir griauti stereotipus (Gudžinskienė, Jurgutienė, 2010).

IŠVADOS IR PERSPEKTYVOS

1. Socialines paslaugas teikiančiose įstaigose yra teikiamos paslaugos žmonėms, turintiems regos, klausos, intelekto ir judėjimo (motorikos) sutrikimų.
2. Dauguma įstaigų (93,75%) teikia bendrąsias socialines paslaugas ir tik 56,25% jų teikia neįgaliųjų laisvalaikio paslaugas.
3. Didžiausia problema įstaigose yra finansų (lėšų) trūkumas – net jei įstaigos ir norėtų įdarbinti kvalifikuotus specialistus, to negalėtų padaryti dėl lėšų stygiaus (todėl specialistų įvairovė įstaigose yra labai maža), įstaigos neturi patalpų savo vykdomai veiklai plėtoti.
4. Nepakankamas įstatymų vykdymas galimai stabdo projektų vykdymą ir didina neįgaliųjų diskriminaciją visuomenėje. Taigi, mūsų nuomone, šiuo požiūriu reikėtų keisti Lietuvos neįgaliųjų socialinę politiką ir užimtumą. Tuo tikslu reikia atlikti išsamią studiją, t. y. tyrimus, ir išnagrinėti, kokie specialistai yra pajėgūs ir gali būti atsakingi už neįgaliesiems teikiamas aktyvaus laisvalaikio paslaugas, tuo tikslu, kad jie galėtų ne vien padoriai socialiai egzistuoti, būti neaiškiai konsultuojami, informuojami ar tik suorganizuojamas transportas, bet galėtų dalyvauti kultūrinėje, poilsio, fizinėje veikloje, būtų ugdomas jų savarankiškumas, ir taip mažinama jų socialinė atskirtis.

LITERATŪRA

1. Adomaitienė, R. (2003). *Taikomoji neįgaliųjų fizinė veikla*. Kaunas: LKKA.
2. Dinold, M. (2007). Dance and creative movement: Promoting personal development in inclusive settings. *Journal of the Brazilian Society of Adapted Motor Activity*, 12, 236–239.
3. Gaebler-Spira, D., White, K., Wright, P. M. (2004). Exploring the relevance of the personal and social responsibility model in adapted physical activity: A collective case study. *Journal of Teaching in Physical Education*, 23, 71–87.
4. Gudžinskienė, V., Jurgutienė, Ž. (2010). Neįgaliųjų integracijos teisinis reglamentavimas. *Socialinis ugdymas*, 11(12), 18–16.

5. Harpur, P. (2012) Embracing the new disability rights paradigm: The importance of the Convention on the Rights of Persons with disabilities. *Disability & Society*, 1 (27), 1–14.
6. Jungtinių tautų Neįgaliųjų teisių konvencija ir jos fakultatyvinis protokolas. (2010). Prieiga internetu: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.335882> [žiūrėta 20016-03-05].
7. Kardelis, K. (2016). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. MELC.
8. Klokmanienė, L. (2009). *Socialinės paslaugos*. Panevėžio kolegija.
9. Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatymas. (2006). Prieiga internetu: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.91609F53E29E> [žiūrėta 2016-03-14].
10. Lietuvos Socialinių paslaugų katalogas. (2006). Prieiga internetu: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.51F78AE58AC5> [žiūrėta 2016-03-17].
11. Oliver, M. (1996). *Understanding Disability: From Theory to Practice*. Macmillan Press.
12. Sherrill, C. (1998). *Adapted Physical Activity, Recreation and Sport: Crossdisciplinary and Life-span* (5th ed.). Dubu, IA: Brownand Benchmark.
13. Žalimienė, L. (2003). *Socialinės paslaugos: mokomoji knyga*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.

ORGANIZATION OF LEISURE FOR THE DISABLED PERSONS IN INSTITUTIONS PROVIDING SOCIAL SERVICES

Jūratė Požerienė, Giedrius Leleika, Vytautas Kailius

Lithuanian Sports University, Kaunas, Lithuania

ABSTRACT

Background of the research. The reason of social exclusion of the disabled in the society is the negative attitudes of the able-bodied towards people with disabilities, and their behaviour according to this attitude. Social integration is associated with environment's ability to tolerate the disabled. Successful leisure and recreation are some of most significant factors for the socialization and integration of the disabled, which makes it possible to establish social contacts and increase personal self-esteem. Until now, according to the information available to us, there is not much research dealing with the social and recreational services for the disabled in the community and specialists providing such services.

The aim of the study was to analyse the leisure services for people with disabilities, their structure and a contingent of specialists providing leisure and recreation services in social institutions.

Methods of the study. Institutions providing social and recreational services for people with disabilities and the contingent of the professionals who provide services were analysed in the study. Research included 264 institutions. The information about the available services as well as access to information was assessed on websites of the selected institutions. The information was read, systematized, and analysed. At the end of the analysis, there were 83 non-governmental organizations belonging to the institutions providing social and recreational services for the disabled, and they were selected for filling in anonymous questionnaires. The questionnaire consisted of 12 closed questions which aimed at clarifying the type of services provided by the institution, activities for persons with disabilities and the contingent of professionals working in the field. The questionnaire had 2 open questions in order to clarify the organization problems regarding the leisure for persons with disabilities. Of all the questionnaires, 32 were returned.

Results of the study. Social services are provided to people with vision, hearing, intellectual and movement (motility) disabilities in the investigated institutions. Most institutions (93.75%) provide general social services, and only 56.25% of the investigated institutions provide leisure activities services for people with disabilities. The biggest

problem is the deficiency of financial institutions (funds) and because of that institutions are not able to recruit qualified professionals. The institutions point out that they do not have enough space and equipment to organize active leisure for persons with disabilities.

Keywords: disabled persons, social services, leisure.